

הנספח הדיפלומטי טור חודשי מאת ד"ר רועי קיבריק

משבר בין עם ומדינה: מתווה הכותל וחוק הגיור

יוני 2017

הנספח הדיפלומטי מתפרסם מדי חודש, במטרה להרחיב את הדיון באחת הסוגיות או המגמות המרכזיות שאפיינו את מדיניות-החוץ האזורית של ישראל בחודש החולף.*

משבר גדול פרץ החודש בין מדינת ישראל ועם ישראל. ממשלת ישראל החליטה לחזור בה ממתווה לפתרון סוגיית התפילה של זרמים שונים ברחבת הכותל, והחליטה לקדם את חוק הגיור הממלכתי. הסערה פרצה באחת, ועל אף הניסיון לשכך את גלי הזעם והביקורת, ולהחזיר את היחסים בין מדינת ישראל לבין הזרמים המרכזיים של יהדות ארה"ב למסלול של הידברות והסכמות, ייתכן שהשבר הוא עמוק יותר ממה שנדמה.

בסיפור הציוני מדינת ישראל צריכה לקום, וקמה, על מנת לתת פתרון לבעיה היהודית המרכזית – חוסר הביטחון של היהודים במדינות מוצאם. מדינת ישראל נהגתה ונוסדה ככלי שבא להעניק ליהודים בעולם מקום מפלט בטוח, בית בו הם חופשיים להגדיר את עצמם ולנהל את חייהם בעצמאות. בהקשר הפוליטי של סוף המאה התשע-עשרה והמאה העשרים, כאשר העולם כולו גובש תחת הסדר המדיני-ריבוני, דרכו של העם היהודי להתמודד עם האתגרים המופנים כלפיו היתה דרך הקמת מדינת ישראל.

הקמתו של היישוב בארץ ישראל, ושל מדינת ישראל לאחר מכן, על מוסדותיהם השונים, הגשימו את מטרתו המדינית של העם, אך גם יצרו גבול פנימי חדש בין המדינה היהודית ובין העם היהודי, ומערכת יחסים מורכבת שהתפתחה לאורך השנים. מדינת ישראל זכתה לעצמאות, והפכה להיות מכלי המשרת את העם היהודי, לשחקן עצמאי, אשר לעיתים רואה בעם היהודי, כלי להבטחת קיומו ושגשוגו. אמנם נדמה כי יחסי ישראל והעם היהודי הינם סוגיה ייחודית, אולם זה נכון רק בחלקו. הסוגיה של היחסים בין מדינה לבין הפזורה/תפוצה/עם הנקשר בסיפור ההיסטורי לאותה מדינה, היא סוגיה מרכזית בפוליטיקה העולמית היום.

התפוצות, לא רק זו היהודית, אלא רבות נוספות (לדוגמא: האירית, הארמנית, המקסיקנית, הפלסטינית), הפכו להיות שחקן פוליטי משמעותי בזירה הבינלאומית. התפוצות ממלאות תפקידים פוליטיים מגוונים מאוד ביחסן עם מדינות המוצא שלהן. הן מפעילות לובי במדינות מגוריהן כדי לתמוך בארץ המוצא; הן מגייסות כסף ומשאבים אחרים לתמיכה במדינת המוצא שלהן, או לחילופין פועלות בעוצמה רבה לשינוי המשטר הקיים בארץ המוצא; הן משמשות כשחקן המאפשר תקשורת טראנס-לאומית ואת יצירתן של רשתות חברתיות חוצות גבולות לאומיים בין ארץ המוצא לבין קהילות הפזורות במדינות רבות אחרות; הן משמשות כנשאות של ערכים תרבותיים, וכ'מתרגמות' של התרבות של המדינה בה הן יושבות אל החברה והמדינה בארץ המוצא.

התפוצות הן שחקניות חשובות לא רק בזירה הבינלאומית, אלא גם בזירה המקומית בארץ המוצא, כאשר הן מרגישות בעלות זכות להתערב בפוליטיקה הפנימית, להשפיע על קבלת ההחלטות של המדינה, אם זה לכיוון של תמיכה בשלום, ואם זה לכיוון של חבלה בתהליכי שלום. התפוצות יכולות לתמוך בהמשכו של מאבק

* הנספח הדיפלומטי נכתב על-ידי ד"ר רועי קיבריק, מנהל המחקרים של מכון מיתווים, ומתפרסם לצד הדו"ח החודשי של מכון מיתווים על מדיניות-החוץ האזורית של ישראל (הדו"ח הדיפלומטי). ניתן ליצור קשר עם ד"ר קיבריק בכתובת הדוא"ל: rkibrik@mitvim.org.il, ולעקוב אחריו בטוויטר: [@SergioKkibrik](https://twitter.com/SergioKkibrik).

לעצמאות או במאבק בלאום/מדינה שכנה. התמיכה של התפוצה יכולה להיות קריטית לעיתים להקמתה של מדינה וביסוסה.

התפוצה היא 'מחוץ למדינה' אבל 'בתוך העם', וזה מסבך את העניינים. וכרגיל אצלנו היהודים, אנחנו יודעים לסבך קצת יותר. אל הממד הפוליטי, מתווסף ממד דתי-זהותי מרכזי. מדינת ישראל (לא בהכרח אזרחיה), בכפוף לנסיבות הפוליטיות הקיימות בזירה הפנימית, מאמצת יותר ויותר את הזרם היהודי-אורתודוקסי, כזרם היהודי הרשמי של מדינת ישראל. לעומת זאת, בקרב קהילת יהודי ארה"ב, שהיא התפוצה המרכזית ביותר והמשמעותית ביותר של העם היהודי נכון להיום, דווקא הזרמים הרפורמים והקונסרבטיבים, מהווים את הקול הדומיננטי הן מבחינה מספרית והן מבחינת העוצמה הפוליטית.

במישור האינסטרומנטלי, יש למדינת ישראל אינטרסים לשמור על קשרים טובים עם יהדות ארה"ב. הלובי היהודי בארה"ב הוא אחת השדולות החזקות במסדרונות בוושינגטון, אשר מצליח לגייס תמיכה חוצת-מפלגות בקרב חברי בית הנבחרים והסנאט במדינת ישראל ובמדינות ישראל. בנוסף, נדבנים יהודים, ופדרציות יהודיות, נוהגים שנים רבות לתמוך במדינת ישראל דרך תרומות רבות בעלות משקל כלכלי משמעותי.

אולי חשוב יותר מההיבט התועלתני הוא ההיבט הזהותי. למדינת ישראל יש הכרח לשמור על יחסים טובים עם התפוצות היהודיות, ובראשן יהדות ארה"ב. הרי זו סיבת הקמתה וקיומה של מדינת ישראל; מדינת העם היהודי (לא מדינה יהודית, דרך אגב). לכל עם ולאום ישנו סיפור (נרטיב) המספק קודם כל לחברי הקבוצה את הדבק המאחד. זהו הסיפור אשר יוצר את העם או את הלאום מלכתחילה. לאחר מכן, מתוך שכנוע פנימי עמוק, פועל העם או הלאום, בשם אותו סיפור, בזירה של הפוליטיקה העולמית, ונאבק לזכות בהכרה ובלגיטימציה שהנרטיב שלו הוא הנרטיב ההיסטורי הצודק והנכון. הסיפור הציוני, הסיפור של מדינת ישראל, קשור בקשר בל יינתק לגורלם של היהודים ברחבי העולם. פגיעה בקשר זה, היא פגיעה בסיסית ומהותית בסיפור של מדינת ישראל, וההשלכות יכולות להיות נרחבות הרבה יותר ממה שנראה למתבונן מתוך זרם האירועים היומיומי.

אין תמה אפוא על הסערה שעוררה החלטת הממשלה לסגת בה ממתווה הכותל עליו הוסכם בשיח יחד עם הסוכנות היהודית ונציגי הקהילות, וההחלטה לאמץ ולקדם את חוק הגיור הממלכתי המכיר רק בגיור האורתודוקסי של הרבנות הראשית לישראל. לא, אף לא אחד צריך להיות מופתע מהסערה שהתחוללה, אולי רק להיות מופתע שממשלת ישראל בחרה להתנהל כך. טוב שהממשלה חזרה בה בינתיים, והחליטה להקפיא את מהלכי החקיקה למסגרת של חצי שנה, כדי להעניק זמן להמשך השיח. הקשר בין מדינת ישראל ליהודי אמריקה ולקהילות היהודיות ברחבי העולם הוא קריטי לקיומה של מדינת ישראל. הוא חשוב מדיי על מנת להקריב אותו על מזבח הפוליטיקה הפנימית והמקומית. יש לשמור את הקשר הזה דרך הידברות מתמדת, הגעה להסכמות, מציאת המכנה המשותף וגיבוש בסיס לפעולה משותפת.

במידה מסוימת, מוכיח משבר זה עד כמה מוסדות העם היהודי יכולים וצריכים להיות רלבנטיים וחזקים. הקונגרס הציוני, הסוכנות היהודית, ושאר מוסדות העם היהודי יכולים וצריכים לשמש פלטפורמה לקיומו של השיג והשיח ולניסוחן של ההסכמות בין המדינה והתפוצות, תוך כדי שמירה על גבולות הדיון וקבלת החלטות שלא ישברו את הכלים. ניתן לראות, בעיקר אצל קבוצות לאום שטרם הגדירו עצמן במסגרת של מדינה, כיצד מוסדות אלו, כמו מוסדות התנועה הציונית לפני קום המדינה, מסוגלים לקחת על עצמם את התפקיד של הובלת עם המורכב מקבוצות רבות של זהויות ואינטרסים שונים. יש להכיר בעובדה כי למוסדות כלליים של עם יש תפקיד חדש שהולך ומתגבש במפת הפוליטיקה העולמית, ברווח הקיים בין מדינת הלאום לבין הקהילות הפזורות בעולם. יש להשקיע משאבים רבים בהגדרת התפקיד החדש, ובשינוי המוסדות הללו בהתאם, כך שיצליחו לעמוד במשימה.